

10. Міляевич І. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX ст. : Історико-бібліографічне дослідження. – Львів, 2004. – 376 с.
11. Жилюк С. Російська православна церква на Волині (1793 – 1917 рр.). – Житомир, 1996. – 174 с.
12. Хитровська Ю. Громадянсько-політична позиція духовенства Правобережної України наприкінці XVIII – середині XIX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2001. – 19 с.
13. Коптюх Ю. Реформи устрою Російської Православної церкви в Правобережній Україні (кінець XVIII - перша половина XIX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2005. – 16 с.
14. Жилюк С., Бойко Б. Релігійна політика царизму на Волині (1793 – 1917 рр.). – Острог, 2010. – 228 с.
15. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1871 г.
16. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1873 г.
17. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1885 г.
18. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1878 г.
19. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1879 г.
20. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1896 г.

Аннотація

В статье проанализировано межконфессиональное противостояние волинского православного, униатского и католического духовенства на основании материалов периодического издания «Волинские епархиальные ведомости».

Ключевые слова: конфессия, межконфессиональное противостояние, Волинская губерния, духовенство, «Волинские епархиальные ведомости».

Annotation

The article analyzes interfaith confrontation Volyn Orthodox, Uniate and Catholic clergy on the basis of materials that contained in the «Volynski of eparkhial'nye vedomosti».

Key words: confession, interfaith confrontation Volynia province, clergy, «Volynskie eparkhial'nye vedomosti».

**Ольга Берендєєва
(Київ)**

СТАНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ В 20-Х РОКАХ XX СТ.

В статті розглядається становлення туризму на території СРСР в 20-х роках XX ст.

Ключові слова: туризм, краєзнавчо-екскурсійна справа, екскурсійна секція, екскурсійні організації, природно-історичні екскурсії, Товариство пролетарського туризму, екскурсійна станція.

В умовах розбудови незалежної України відбувається процес вироблення нових орієнтирів та концептуальних підходів до економічного і культурного розвитку держави. В сучасних умовах вітчизняна туристична галузь є невід'ємною складовою світового туристичного процесу. Туризм в Україні може і повинен стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку і оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурним спадком та сучасністю нашого народу і держави.

Актуальність теми обумовлюється тим, що вивчення кращих традицій вітчизняного туризму, особливо в навчальних закладах, має важливе значення для національно-

культурного піднесення України. Вивчення історії розвитку туризму повинно підняти її на якісно-новий рівень, що можливо тільки з урахуванням історичної практики і досвіду.

Революційні події 1917 р. та наступних років внесли корінні зміни в життя Росії. Важлива мета більшовиків полягала у встановленні контролю над культурно-освітньою роботою, в тому числі краєзнавчо-екскурсійною. Більшовики розглядали її як дійовий засіб перебудови свідомості народних мас у потрібному для них напрямку, оскільки краєзнавчо-екскурсійна справа забезпечувала масовість міроприємства, що було необхідною умовою в агітації та пропаганді компартійно-радянських структур, невід'ємною складовою ідеологічної роботи.

Турбота про виховання підростаючого покоління вимагала серйозних корекцій і в програмі шкіл. Нова школа, як вважали більшовики, не могла ґрунтуватися на методиці дореволюційних учбових закладів, що віддавала перевагу книжковому, словесному методу вчення, в процесі якого учні повинні були сприймати готові істини і загальні положення, жодним чином не пов'язані з їх життєвим досвідом. Було поставлено завдання привнести в шкільне навчання активну розумову роботу, що базується на особистих практичних навиках. У зв'язку з цим в програмах єдиної трудової школи важливе місце відводилося практичним заняттям і екскурсіям [1, с. 64].

Вчителі старої школи виявилися не підготовленими до негайного вирішення поставлених перед ними завдань. Тому одночасно потрібно було і учити новим методам викладання педагогів, і організовувати ефективні практичні заняття та екскурсії з учнями.

Подальші зусилля влади вилилися в створення у лютому 1919 р. екскурсійної секції при відділі єдиної трудової школи Наркомпроса, першим головою якої стала В.Р. Менжинська.

Екскурсійна секція, поставивши перед собою завдання організації екскурсійної справи в школах, насамперед почала створювати заміські природничо-історичні станції, які повинні були приймати школярів для проведення з ними екскурсій під керівництвом педагогів, що працювали на них.

Через рік після початку екскурсійної кампанії 1 січня 1920 р. було затверджено «Положення про екскурсійну секцію і екскурсійні станції при Колегії єдиної трудової школи Комісаріату Народної Освіти», в якій уточнювалися завдання створених екскурсійних організацій. Вони мали розробляти для шкіл екскурсійні плани і маршрути, сприяти здійсненню самих екскурсій школами як на екскурсійні станції, так і організовувати лекції і курси для підготовки керівників екскурсій, видавати присвячені екскурсійній справі журнали, книги тощо.

До складу екскурсійної секції як члени-консультанти увійшли видні вчені Росії: академік С.Ф. Ольденбург, професор Д.Н. Кайгородов, Л.С. Берг та ін.

Перші екскурсійні станції в країні, що почали працювати в околицях Петрограду, мали головним завданням організацію природничо-історичних екскурсій учнів. Поряд з ними екскурсійна секція почала організацію гуманітарних станцій, в завдання яких входило естетичне і гуманітарне виховання дітей. Ці станції повинні були проводити екскурсії в музеї гуманітарного характеру, до архітектурних пам'яток, знайомити з пам'ятками Петрограду і тому подібне.

Діяльність екскурсійної секції отримала схвальну оцінку Комісаріату народної освіти. У відгуку на звіт про роботу секції в 1922 р. наголошувалося, що «розвиток екскурсійної справи в Петрограді є одним з найбільш крупних педагогічних досягнень

революції. Організація цілої мережі екскурсійних станцій різного типу, детальне вивчення місцевості в цілях її педагогічного використання, підготовка кадрів керівників екскурсій, розробка і популяризація методів екскурсійної справи і величезна кількість пропущених шкільних груп – все це абсолютно не порівняно з тим, що має в цій області колишня школа дореволюційного часу» (Отзыв Комиссариата народного просвещения о деятельности экскурсионной секции, 1923).

Екскурсійна секція сектора соціального виховання Петроградського губернського відділу народної освіти стала прообразом інших організацій подібного типу. Створена екскурсійна секція була перетворена в підвідділ позашкільного відділу народної освіти Петрограду. В 1920 – 1921 рр. діяла екскурсійна секція у відділенні Главмузею міста, що працювала спільно з Центральною станцією гуманітарних екскурсій в Москві. При Народному комісаріаті освіти РРФСР наприкінці 1920 р. було засновано екскурсійне бюро.

Основна робота по залученню дорослого населення до екскурсій покладалася на підвідділ позашкільного відділу Наркомпросу, перетворений в листопаді 1920 р. в Головний політико-освітній комітет Республіки – Головполітпросвіт,- беззмінним головою якого була Н.К. Крупська.

У зв'язку з необхідністю наукового вивчення екскурсійної справи в 1921 р. в країні були створені три науково-дослідні установи. У Москві – Центральний музейно-екскурсійний інститут, що виріс з екскурсійного бюро; у Інституті методів позашкільної роботи – екскурсійний відділ; у Петрограді губернським відділом народної освіти – науково-дослідницький екскурсійний інститут.

В 20-х роках ХХ ст. в Україні теж розпочинається розвиток краєзнавчо-екскурсійної справи, зокрема, процес формування мережі краєзнавчо-екскурсійних закладів, організаційних та методологічних засад їх практичної діяльності, які стали підґрунтям її подальшого розвитку в наступні десятиріччя.

Позитивний вплив на становлення екскурсійної справи в Україні мало проведення українізації, зокрема вимушене лояльне ставлення більшовицької влади до розвитку української культури і національно-культурного відродження [2, с. 24]. Політосвітня робота партії спрямовувалася на виконання основного завдання: піднесення культурно-політичного рівня робітничого класу і селянства як запоруки будівництва соціалістичного суспільства [3, с. 267]. Краєзнавчо-екскурсійну справу було введено до навчальних планів підготовки і перепідготовки політосвітпрацівників. Розвиток політосвітньої роботи і піднесення її якості залежали від кваліфікованих політосвітпрацівників, перепідготовка яких проводилась через факультет політосвіти Харківського інституту народної освіти та партшколи [4, с. 94].

Велику увагу екскурсійній справі приділяв Центральний методичний комітет. Питання екскурсійної роботи висвітлювалися в друкованих матеріалах (окремі видання, методичні статті та методичні листи).

Пропаганду шляхом екскурсій у загальній системі ідеологічної роботи 1920-х років в Україні можна змалювати схемою: ідеологічна робота; ідейно-практична наочна агітація; екскурсійна пропаганда [5, с. 26].

Екскурсійно-виставковий музейний відділ Народного комісаріату освіти було визначено однією з провідних організацій у справі практичного здійснення політичної освіти і виховання трудящих мас [6, с. 175]. Відповідно звіту з екскурсійно-виставково-

музейної роботи Харківської губернської політосвіти з 1923 по 1924 рр. було організовано 3677 екскурсій, з яких на політосвітні припадало 1974, тобто 54% [7, с. 17].

Політичний підхід до краєзнавчо-екскурсійної справи запроваджувався в практичній діяльності екскурсійних закладів, які отримали вказівку про диференційований принцип оплати екскурсійних маршрутів екскурсантами, відповідно до їх класового стану [8, с. 22]. Так, наприклад, квиток на десятиденну екскурсію по Дніпру для членів профспілок коштував 39 карбованців, для не членів профспілок – 45, на десятиденну екскурсію до Криму – відповідно 40 і 46 карбованців, на двадцятиденну екскурсію до Криму – 67 і 73, на тринадцяти денну екскурсію до Кавказу – 56 і 62, на двадцятиденну екскурсію до Кавказу – 105 і 110 карбованців [9, с. 5].

Особливо заполітизованого спрямування краєзнавчо-екскурсійна справа набуває наприкінці 20-х років, коли почало створюватися Товариство пролетарського туризму та екскурсій. Пролетарський туристський рух з самого початку свого виникнення розгорнув боротьбу за чітку класову лінію [10, с. 3]. Товариство подавало до НКВС повний звіт про свою спеціальну і адміністративно-господарчу діяльність і з його дозволу проводило з'їзди та конференції [11, с. 147].

На зборах політосвіт порушувалися питання про боротьбу з впливом буржуазної ідеології, особливо серед селян, підкреслювалося, що це ставить перед робітничим класом завдання культурної змички міста і села. Практично це повинно було відбуватися в спільному проведенні краєзнавчих екскурсій [12, с. 8 – 9].

В 1929 р. голова Центральної ради Товариства пролетарського туризму М. В. Криленко висунув тезу про те, що «розвиток екскурсій відбудеться тоді, коли не одні робітники, а й селянство відірветься від свого села, щоб пізнати інші краї» [13, с. 159]. Робота, спрямована на перебудову сільського господарства, почала активніше поєднуватися з краєзнавчо-екскурсійною справою. Влаштовувалися недалеко екскурсії для селян в колгоспи для ознайомлення з працею і побутом їх працівників [14, с. 306].

Значного поширення в політосвітній роботі серед селян набули сільськогосподарські виставки, які займалися екскурсійною діяльністю. В Черняхівському районі на Волині в 1923 р. сільськогосподарську виставку відвідало 500 екскурсантів-селян, в 1924 – 3000 [15, с.136].

Екскурсійна справа серед національних меншин впроваджувалася разом з краєзнавчою та музейною. Завдання краєзнавчої роботи полягало у всебічному вивченню краю, зокрема, його населення з усіма специфічними особливостями соціально-економічних відносин, умов розвитку культури як в сучасному, так і в минулому часі [16, с. 16 – 17]. Досліджуючи німецькі сільськогосподарські колонії, кабінет національних меншин здійснював наукові екскурсії з метою обстеження Волинських колоній. Дослідження, які були зроблені в німецьких колоніях, зацікавили вітчизняних і закордонних фахівців. На запрошення спілки німецьких краєзнавчих товариств професор В. Жирицький прочитав цикл лекцій у Берлінському та Мюнхенському університетах [17, с. 39 – 41].

Більшовики засобами екскурсій залучали національні меншини до пізнання «нової історії». На честь святкування 10-річчя Жовтневої революції організовувалися екскурсії в райони, де проживали національні меншини, які були пов'язані з революційною боротьбою [18, с. 10].

З метою пропаганди на міжнародному рівні розвитку нового способу життя та культурного будівництва радянська влада сприяла поширенню іноземного туризму. В 1926 р. на пароплаві «Кап-Полонія» до Ленінграда прибула перша туристична група із США, що складалася з кількох сотень чоловік, і з того часу потік зарубіжних гостей почав зростати з року в рік. Кожний турист-іноземець зараховувався в члени Товариства друзів Радянської Росії. Наприкінці 20-х рр., коли іноземний туризм в СРСР набув вже досить масового характеру, постановою Ради праці і оборони 11 квітня 1929 р. було утворено Всесоюзне акціонерне товариство з іноземного туризму «Інтурист». На нього поклали завдання всесвітнього розвитку туристичних зв'язків із зарубіжними країнами, організацію обслуговування іноземних туристів, створення матеріальної бази для широкого прийому гостей з-за кордону.

В Радянському Союзі розуміли значення екскурсійної роботи для валютних надходжень до країни. Звіт міжнародного бюро Ліги націй за 1928 р. встановив прибуток 27 країн (без Англії і Німеччини) від туризму 1 млрд. 150 млн. доларів. Прибуток Канади від туризму в 1929 р. склав біля 300 млн. доларів, прибуток Франції – біля 800 млн. доларів [19, с. 16]. В 1928 р. Союз відвідало біля 10 000 екскурсантів, прибуток від них становив 400 тис. доларів. Значна кількість екскурсантів з-за кордону відвідала Україну [20, с. 162 – 167].

Наприкінці 20-х років почало працювати Всеукраїнське товариство культурного зв'язку з закордоном. В його функції входила організація виставок [21, с. 55], що повинно було сприяти подальшій екскурсійній роботі. Товариство пролетарського туризму і екскурсій могло організовувати вітчизняні та закордонні екскурсії з метою підтримання зв'язків з екскурсійними пролетарськими організаціями інших країн [22, с. 89]. Іноземні екскурсанти прибували до Москви, Ленінграду, в порти Чорного моря [23, с. 252].

Отже, після Жовтневої революції більшовики починають вводити нові стандарти в усі сфери життя. Це стосується й туризму. Великими темпами починає розвиватися «новий» туризм, який використовується як дійовий засіб ідеологічної роботи, що забезпечувала масовість і була спрямована на перебудову свідомості широких верств населення на комуністичний лад. Заідеологізованість звужувала ініціативу екскурсантів, перетворювала пізнавальні екскурсії та подорожі на казенні політичні заходи.

Джерела та література:

1. Долженко Г.П. История туризма в дореволюционной России и СССР. – Ростов на Дону, 1988.
2. Костюкова О.М. Краєзнавчо-екскурсійна справа в Україні в 20-х рр. ХХ ст.: суспільно-політичний, освітній і культурологічний аспект. – Черкаси, 2010. – 172 с.
3. Постанова ВУЦВК прийнята на 3-ій сесії 8-го скликання 12 жовтня 1924 р. // Культурне будівництво в Українській РСР. – Т. 1. – К.: Держ. вид-во політичної літератури, 1959. – С. 266 – 272.
4. Стан і завдання культурного будівництва на Україні (Тези доповіді М.Скрипника на X-ім з'їзді КП(б)У про завдання культурного будівництва на Україні). – Х.: Держ. вид-во України, 1927. – 152 с.
5. Костюкова О.М. Розвиток краєзнавчо-екскурсійної справи в Україні в 20-х роках ХХ ст.: Автореф. дис. канд. іст. наук. – Х., 2003.
6. Кодекс законів про народну освіту // Культурне будівництво в Українській РСР. – Т. 1. – К.: Державне вид-во політичної літератури, 1959. – С. 175 – 177.
7. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. Р. 820. – Оп. 1. – Спр. 631.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 249.
9. ДАХО. – Ф. Р. 1013. – Оп. 1. – Спр. 1096.
10. Гурвич Л. Туризм и экскурсии. – М. – Л.: ОГИЗ, 1931. – 28 с.

11. Антонов-Саратовский В. Беседы о туризме. – М. – Л.: Госуд. изд-во, 1930. – 260 с.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1839.
13. На второй туристской конференции // Всемирный турист. – 1929. – № 5. – С. 158.
14. История Украинской ССР в период построения и укрепления социалистического общества (1921 – 1941). – К.: Наукова думка, 1984. – 720 с.
15. Шевчук Г.М. Культурне будівництво України у 1921 – 1925. – К.: вид-во АН УРСР, 1963. – 435 с.
16. Яні С. Краєзнавча робота нацменшостей // Краєзнавство. – 1927. – № 1. – С. 16 – 17.
17. Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні 1920 – 1990 рр. – К.: ІНТЕЛ, 1994. – 183 с.
18. Про святкування 10-річчя Жовтневої Революції // Бюлетень НКО. – 1927. – № 39. – С. 10.
19. Гурвич Л. Соціалістическое строительство и пролетарський туризм. – М. – Л.: ОГИЗ, 1931.
20. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 8186.
21. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2925.
22. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 93.
23. Никель Н. Турист – середняк в Європе. ССРСР и Американский туризм. Как встречать заморских гостей? // Всемирный турист. – 1929. – № 8. – С. 252 – 254.

Анотація

В статтє рассматривается развитие туризма в 20-х годах XX вв. на территории СССР.

Ключевые слова: туризм, краеведческо-экскурсионная дело, экскурсионная секция, экскурсионные организации, естественно-исторические экскурсии, Общество пролетарского туризма, экскурсионная станция.

Annotation

The development of tourism in the territory of the USSR in 20s of the XX century was analyzed in the article.

Key words: tourism, regional-excursion business, excursion section, excursion organizations, natural-historical excursions, Society of proletarian tourism, excursion station.

**Світлана Візер
(Київ)**

**ЛУЦЬКА ЄПАРХІЯ В КОНФЕСІЙНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ XVI – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.**

Головна увага зосереджена на висвітленні розвитку відносин між православними та уніатами в Східній Волині наприкінці XVI – в першій половині XVII ст.

Ключові слова: православна митрополія, уніатська церква, Луцька єпархія, міжконфесійне протистояння.

Релігійна проблематика залишається однією з пріоритетних у наукових дослідженнях вітчизняної історії. Власне, це і обумовило наш інтерес до історії Луцької єпархії періоду, коли були закладені основи конфесійного життя в Україні на кілька наступних століть. Метою цієї наукової розвідки є необхідність прослідкувати характерні риси у взаєминах між православними і уніатами вказаного періоду на прикладі відносно невеликої території Східної Волині. В сучасній історіографії конфесійні відносини досліджуються досить активно, про що переконливо свідчать праці таких авторів, як Б. Гудзяк [1], С. Плохій [2], Л. Тимошенко [3], колективна монографія В. Борисенка та